

Hans Anten

Een merkwaardige vriendschap en correspondentie in het interbellum

Hendrik de Vries & J. Slauerhoff, *Brieven 1923-1932*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Jan van der Vegt. Hilversum: Verloren, 2015. 190 p., ill. (Achter het Boek, 43). ISBN 978-90-8704-507-4. Prijs: € 22,00.

Van de dichters voor wie publicatie in het Nederlandse literaire jongerentijdschrift *Het Getij* (1916-1924) dé entree in de literatuur betekende, behoren Hendrik de Vries (1896-1989) en J. Slauerhoff (1898-1936) ongetwijfeld tot de bekendsten. In een canon van Nederlandse dichters uit de twintigste eeuw zullen hun namen niet ontbreken. Daarbij dient wel aangetekend te worden dat de plaats in de rangorde voor Slauerhoff waarschijnlijk heel wat hoger ligt dan die van De Vries. Leven en werk van beide dichters zijn weliswaar becommentarieerd in een inmiddels indrukwekkend corpus secundaire literatuur, maar in de boekhandel is thans alleen werk van Slauerhoff in tal van uitgaven royaal voorhanden – van zijn *Verzamelde gedichten* verscheen in 2008 de twintigste druk - terwijl van De Vries, op recente correspondentie-uitgaven na, geen enkele titel meer courant is. ‘Slauerhoff heeft de status van twintigste-eeuws icoon bereikt en hoort thuis in de rij van James Dean, Jimi Hendrix, Jim Morrison en Kurt Cobain’, aldus Arjen Mulder namens de redactie van *De Gids* in de inleiding op het Slauerhoffnummer (april 2008). Ook al is op de inlijving bij deze jonggestorven tegendraadse culthelden stellig wat af te dingen, de stelling getuigt van een zekere populariteit die Slauerhoff wel en De Vries niet kent.

Zo bezien is het opmerkelijk dat van De Vries onlangs enige briefwisselingen zijn uitgegeven. In 2013 verscheen Hendrik de Vries & Constant van Wessem, *Brieven 1919-1952*, bezorgd door Jan van der Vegt. Eveneens in 2013 kwam de briefwisseling met Henri van Booven uit, bezorgd door Sander Bink. En voor 2016 is de uitgave gepland van de door Sjoerd van Faassen te bezorgen correspondentie tussen De Vries en H. Marsman, Roel Houwink en Arthur Lehning. Het hier te bespreken boek is dus een onderdeel van een kleine hausse aan brievenboeken waarin De Vries centraal staat. Of deze publicatie het oeuvre van de Groningse dichter en beeldend kunstenaar voor een nieuw lezerspubliek zal ontsluiten, is evenwel twijfelachtig.

Brieven 1923-1932 bevat 49 documenten. Die vormen het restant van een niet bewaard gebleven corpus dat veel omvangrijker moet zijn geweest. Van De Vries zijn 36 brieven afgedrukt, van Slauerhoff 2 ansichtkaarten, 1 briefkaart en 10 brieven. Vanwege het fragmentarische en nogal eenzijdige karakter van deze correspondentie kan strikt genomen niet van een briefwisseling gesproken worden. Slechts zes keer sluiten de brieven op elkaar aan. Onevenwichtigheid wordt verder in de hand gewerkt door een opmerkelijk verschil in lengte van de brieven. De epistels van De Vries zijn relatief lang tot soms zeer lang, die van Slauerhoff altijd kort tot soms zeer kort. De correspondentie heeft twee delen. Het zwaartepunt ligt in het eerste deel. Dat behelst de brieven die in 1923 werden geschreven, het jaar waarin de briefwisseling begon. Dit deel beslaat ruim 70 bladzijden en presenteert 22 brieven van De Vries en slechts 1 briefje en 1 ansichtkaart zonder tekst van Slauerhoff. De 50 bladzijden van het tweede deel bevatten de brieven die tussen 1924 en 1932 zijn geschreven. Dat zijn er 14 van De Vries en 9 van Slauerhoff, van wie uit deze periode ook nog een ansichtkaart en een briefkaart zijn opgenomen. Jan van der Vegt, de biograaf van De Vries, voorzag deze brieveneditie van een uiterst deskundige bezorging. De correspondentie krijgt

een optimale toelichting door een gedegen biografische en literair-historische inleiding van 35 pagina's en door een minutieuze annotatie die weinig wat opheldering vereist onbesproken laat. De uitgave wordt afgesloten met een bijlage met de brieven die De Vries en Slauerhoff in het Spaans schreven (daarover later meer), de verantwoording, een lijst met geraadpleegde literatuur en een uitvoerig register.

Wanneer in de zomer van 1922 controverserend over het te voeren beleid tussen redacteur Constant van Wessem en redacteur-eigenaar Ernst Groenevelt leidt tot een definitieve scheuring binnen *Het Getij*, staan gezichtsbepalende auteurs als Herman van den Bergh, Roel Houwink, Van Wessem en Slauerhoff aan het tijdschrift geen bijdragen meer af. Die houden ze in portefeuille voor het nieuw op te richten tijdschrift *De Vrije Bladen*, dat in 1924 zal verschijnen. Omdat De Vries aldus reeds een half jaar geen poëzie van Slauerhoff heeft kunnen lezen, schrijft hij in februari 1923 de 'zeer geachte heer' Slauerhoff een briefje met het verzoek hem afschriften van nieuw werk te sturen. Slauerhoff, van wie dan nog de eerste gedichtenbundel moet uitkomen, reageert prompt en zendt De Vries, die drie jaar eerder dan Slauerhoff in 1918 in *Het Getij* debuteerde en al twee bundels op zijn naam heeft staan, maar liefst eenentwintig nieuwe gedichten. Zo is de basis gelegd voor een correspondentie en een vooral *epistolaire literaire* vriendschap waarin De Vries zich van meet af aan weinig beperkingen oplegt met betrekking tot de omvang van zijn brieven. Die van begin maart 1923 telt in druk negen bladzijden.

'Wat de zee was voor Slauerhoff', aldus Van der Vegt, 'waren de sterren, de vliegtuigen en wereldsteden voor De Vries: een ruimte die aan de poëtische fantasie geen grenzen stelt. Het verkennen van Slauerhoffs poëzie was voor De Vries het zoeken naar wat hen bijeenbracht' (20). Vanuit een verwantschap *in poeticis* staat in De Vries' brieven de 'versanalyse' – de term is van De Vries – centraal waarmee hij de gedichten die Slauerhoff hem voorlegt kritisch bespreekt. Gedetailleerd en openhartig becommentarieert hij Slauerhoffs *work in progress*, waarbij de aandacht hoofdzakelijk uitgaat naar aspecten van versificatie en prosodie als lettergrepen, accenten, klemtoon, rijmtechniek, interpunctie, zinsbouw, enjambementen, woordgebruik, metrum en ritme. Ofschoon De Vries soms mild oordeelt over de vrijheden die Slauerhoff zich veroorlooft, profileert hij zich in zijn kritiek als een dichter 'tuk op maat en rijm'. De Vries, wiens antenne voor humor en ironie slecht ontwikkeld was, is veelal een strenge leermeester die zijn jongere collega voorhoudt: 'Van een ernstig werk eisch ik, dat het ook uiterlijk ernstig is, ouderwetsch, maar voor mij noodwendig' (55). De noten maken duidelijk dat Slauerhoff in het begin van zijn carrière zich de kritiek van De Vries dikwijls ter harte heeft genomen.

Op soortgelijke wijze reflecteert De Vries in zijn brieven op eigen werk, vooral als het plan wordt opgevat een gezamenlijke dichtbundel samen te stellen. Het is dit substantiële versanalytische deel van de correspondentie dat waarschijnlijk voor de meeste lezers moeilijk te volgen is. Zelfs wie vertrouwd is met de poëzie van beiden zal zich kunnen vinden in deze zeldzame verzuchting van De Vries, waarin men het werkwoord 'geven' door 'lezen' kan vervangen: 'Het is te veel gevraagd, iederkeer opmerkingen te geven over een werk dat dagelijks verandert en vermoedelijk lang door blijft groeien' (106). In de annotaties wordt weliswaar telkens met grote accuratesse vermeld dat een besproken gedicht ongepubliceerd is gebleven, in welke bundel de gepubliceerde poëzie is opgenomen, waar die in de *Verzamelde gedichten* staat, dat er verschillende versies van een gedicht bestaan, waar die te vinden zijn en hoe de varianten er uitzien. Maar zonder de gedichten zelf is de lectuur van een aanzienlijk gedeelte van De Vries' brieven een lastige onderneming.

Uit de correspondentie valt op te maken dat de kritiek op het werk in wording wederzijds was. Omdat van Slauerhoffs brieven er vele ontbreken, is in deze editie zijn aandeel hierin slechts beperkt zichtbaar. Eenzijdiger zal de briefwisseling zijn geweest ten aanzien van persoonlijke confidenties. Al vroeg in de correspondentie wordt aspirant-arts

Slauerhoff op de hoogte gebracht van de ‘psychische en sexuele complexen’(66) waaraan De Vries leed. Van der Vegt belicht de achtergronden en aard daarvan voldoende om invoelbaar te maken hoezeer de getormenteerde ziel van De Vries gekweld werd door ‘volslagen uitdoving en bijna levenloosheid’ (124) of een ‘verregaande staat van zenuwafmatting en geestverbijstering’ (127). Het meest openhartig is De Vries in een in het Spaans geschreven passage van een brief uit 1931.¹ Bondig en expliciet schrijft hij daar over zijn kwalen: ‘De meest ondraaglijke zijn die welke voortkomen uit mijn onmogelijke liefdes, zowel voor de kunsten als voor de kleine meisjes. Het is zo dat men mij overal reeds beschouwt als een schadelijk beest, [...] Ik schreef

Wat ooit als geluk ontbrandde
Sloeg walm van misdaad en schande,
In vunze kerker gevangen
Raast eeuwig ’t somber verlangen’.

Om daaraan toe te voegen: ‘De gruwelijkste visioenen die het opium van mijn kwaal ingeeft, horen bij mijn grootste vreugden’ (157). Het is te begrijpen dat De Vries Slauerhoff verzoekt dit Spaanstalige deel van de brief te vernietigen.

Als gezegd zullen de intimiteiten van De Vries geen pendant hebben gehad in de brieven van Slauerhoff. De onbevangen directheid en amicale vrijmoedigheid die bijvoorbeeld spreken uit de brieven aan Arthur Lehning en Annie Grimmer² zijn in de korte nogal zakelijke brieven, eerder kattedelletjes, van Slauerhoff aan De Vries ver te zoeken, ook al toont hij begrip voor De Vries’ problemen en geeft hij (nimmer opgevolgde) adviezen. De Vries is in Slauerhoffs leven een buitenstaander gebleven, concludeert Van der Vegt terecht. Slauerhoff zou begrepen hebben dat De Vries een ‘bijna monomaan egocentrische en onvolwassene’ (35) persoonlijkheid had en dat het daarom zinloos was met hem een vertrouwelijke relatie aan te gaan. Veelzeggend is het in dit opzicht dat Slauerhoffs dood in oktober 1936 voor De Vries geheel onverwacht kwam, waardoor hij nog in september van dat jaar in *Den Gulden Winckel* een rijmkroniek over Slauerhoffs laatste bundel *Een eerlijk zeemansgraf* een vitaal opgewekt einde kon geven: ‘Een eerlijk zeemansgraf,/ Hem steeds voor ogen zwevend,/ Hij stevent er op af/ Maar blijft Godlof springlevend.’

Inderdaad: de vriendschap tussen Hendrik de Vries en J. Slauerhoff zoals die uit *Brieven 1923-1932* naar voren komt kan, zoals Van der Vegt schrijft, merkwaardig genoemd worden. Ze is overwegend epistolair. Slauerhoff, vaak ziek en dikwijls op reis, houdt de mensenschuwe en wereldvreemde Groningse dichter op afstand als hij in Amsterdam iets te vieren had. Ze heeft alleen voor De Vries een zekere vertrouwelijkheid. En ze is voor alles literair. De vraag die Van der Vegt in zijn inleiding stelt – zou de vriendschap met De Vries voor Slauerhoff meer hebben betekend dan het poëtische raadmanschap – lijkt me een retorische.

In de inleiding motiveert Van der Vegt de publicatie van deze brieven, die het overigens niet moeten hebben van stilistische brille of compositorisch vernuft. Ze geven inzicht in de geest en de persoonlijkheid van De Vries, ze laten de wederzijdse kritische begeleiding op werk in wording zien en ze belichten een onrustige periode van de Nederlandse literaire tijdschriftengeschiedenis. Mij dunk dat de lezer voor wie deze uitgave bedoeld is, en die lezer moet toch min of meer geverseerd zijn, *Brieven 1923-1932* primair zal

¹ Omdat Slauerhoff zijn gebrekkige kennis van de taal wilde verbeteren, stelde hij de ‘Spaanstalige’ De Vries voor in die taal te corresponderen. Vanaf 1925 hebben ze tientallen brieven in het Spaans aan elkaar geschreven. Bijna alle zijn verloren gegaan.

² A. Lehning, *Brieven van Slauerhoff*. 's-Gravenhage 1955.

beschouwen als een overtuigende bevestiging van grotendeels bekende materie. Zo is bijvoorbeeld de verhouding tussen de twee dichters vanuit de optiek van De Vries door hemzelf in vele brieven aan Slauerhoffs eerste biograaf Van Wessem geschetst. En uit die correspondentie heeft niet alleen Van Wessem ruimschoots geciteerd, onder meer in *Mijn broeders in Apollo* (1941), maar ook Wim Hazeu in zijn biografie van Slauerhoff uit 1995 en Van der Vegt in zijn biografie van De Vries uit 2006. Uiteraard zijn al deze brieven opgenomen en becommentarieerd in de editie van de briefwisseling tussen De Vries en Van Wessem uit 2013. Voor wie de moeite neemt is het daarentegen zeker verrassend te constateren dat de jonge Slauerhoff zijn gedichten dikwijls veranderde overeenkomstig de voorstellen en voorschriften van De Vries. Het begrip ‘wederzijds’ vindt echter een onvoldoende rechtvaardiging in de weinige reacties van De Vries op kritiek van Slauerhoff. Verrassend is ten slotte ook het literair-historische kader dat De Vries generaliserend en met een verwijzing naar Nijhoff verbindt aan de poëzie van Slauerhoff en zijn eigen poëzie: de nieuwe zakelijkheid. De uitleg die De Vries in 1930 daarbij geeft en de woorden die hij daarvoor kiest komen in hoge mate overeen met wat Nijhoff vijf jaar later in zijn befaamde lezing ‘Over eigen werk’ over het surrealisme, de nieuwe zakelijkheid en de nieuwe poëzie zou zeggen. Een toelichting van de meestal zo consciëntieuze bezorger op deze opmerkelijke passage ligt voor de hand, maar blijft vreemd genoeg achterwege.

Uit: *Spiegel der Letteren* 57 (2015), nr. 4.